

ми всі державні структури з охорони лісів, а лісників, охоронців, об'їждчиків часто вбивали за спроби захищати наші ліси.

На багато років припинилися наукові роботи в галузі лісового права, які відновилися лише в середині 1920-х років.

Отже, основні політичні сили, які діяли на українських землях в розглядуваний історичний період, розуміли цінність лісів й приймали нормативно-правові акти стосовно цього природного ресурсу. Значний вплив на весь наступний розвиток українського лісового права справив прийнятий Директорією 10 січня 1919 р. закон «Про ліси в Українській Народній Республіці». Більшість урядів Росії та України прийняли низку законів, пов'язаних з лісами, у тому числі ленінський Декрет про ліси, який став правовою підставою визнання виключної державної власності на цей природний ресурс у СРСР. Більшовицький уряд України не мав власної позиції в галузі лісового права і приймав законодавчі акти, аналогічні тим, що видавала московська влада.

1. *Тимошук О.В.* Охоронний апарат Української держави (квітень-грудень 1918 р.): Монографія. – Х., 2000. – С.289. 2. *Горбовой В.Ф.* Предмет и система советского лесного права. – Красноярск, 1984. – С.67. 3. *Петров В.В.* Правовая охрана природы. – М., 1980. – С. 31. 4. Закон України «Про внесення змін до Лісового кодексу України» від 08.02. 2006 р. №3404 – IV // ВВР України. – 2006. – № 1. – С. 170. 5. Лесное хозяйство СССР за 50 лет / За ред. А.А.Цымлек. – М., 1967. – С. 16. 6. *Бобров Р.В.* Исторические аспекты лесной политики. – М., 1990. – Вып. 29-31. – С. 33. 7. *Борейко В.Е.* История охраны природы Украины X век – 1980 г. – К., 2001. – С. 248. 8. *Мунтян В.Л.* Правова охорона лісів Української РСР. – К., 1964. – С. 35.

І. В. ХОХЛОВА
О. П. ШЕМ'ЯКОВ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА НАДРОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Рассматриваются отдельные вопросы возникновения права пользования недрами как элемента правового регулирования отношений использования недр.

In the article authors devoted to the complex and thorough research of legal problems of regulating social relations in the field of subsoil assets using and protecting.

Затримка у реформах у сфері правовідносин користування та охорони надр впливає на темпи впровадження в життя прогресивних ідей екологічного законодавства. Ті зміни та доповнення в законодавстві про надра, які вже відбулися стосовно окремих видів надрокористування, компенсують відставання у реформуванні механізмів реалізації законних прав і інтересів суб'єктів надрокористуван-

© *ХОХЛОВА Ірина Вікторівна* – кандидат юридичних наук, донецьк Макіївського економічно-гуманітарного інституту

© *ШЕМ'ЯКОВ Олександр Петрович* – кандидат юридичних наук, доцент Макіївського економічно-гуманітарного інституту

ня, але не дозволяють повною мірою вирішувати правові конфлікти як з точки зору забезпечення природоохоронної спрямованості законодавства про надра, так і державних гарантій реалізації встановлених цим законодавством можливостей для надкористувачів.

Вітчизняні правознавці розкривають зміст права надкористування, однак не досліджують сучасні юридичні проблеми, пов'язані з виникненням цього права. Однією з таких проблем є встановлення співвідношення між виникненням права надкористування та отриманням права землекористування.

Сучасні юристи-науковці визначають право користування надрами в об'єктивному значенні як комплекс правових норм, що встановлюють порядок вилучення будь-яких корисних властивостей надр. Право користування надрами в суб'єктивному значенні – як закріплену нормами права можливість вилучення корисних властивостей надр для задоволення потреб власника чи інших користувачів¹. Саме ж право користування надрами виникає тоді, коли з'являються права і обов'язки.

Аналіз сучасного законодавства про надра свідчить, що деякі права у надкористувачів виникають після отримання гірничого відводу, інші – після отримання гірничого відводу та його реєстрації, іноді необхідно отримання земельної ділянки після попереднього узгодження з відповідною місцевою радою. Надання надр в користування є першим з елементів регулювання використання і охорони надр.

Підставами виникнення права користування надрами є ті юридично значущі обставини, згідно з якими суб'єкти правоспроможні розпочинати використання надр, і ними можуть бути: 1) правові норми (для загального надкористування), наприклад, ст. 23 «Право землевласників і землекористувачів на видобування корисних копалин місцевого значення, торфу, прісних підземних вод та користування надрами для інших цілей» КУпН²; 2) отримання дозволу на спеціальне природокористування на підставі, наприклад, ст. 21 «Надання надр у користування для видобування прісних підземних вод і розробки родовищ торфу» КУпН та Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами³; 3) надання гірничого відводу – на підставі ст.17 «Гірничий відвід» КУпН та Положення про надання гірничих відводів⁴.

В Україні передбачено здійснення надкористування без отримання спеціального дозволу та гірничого відводу тільки землевласниками і землекористувачами в межах наданих їм ділянок на умовах ст.23 КУпН. Всі інші види надкористування потребують спеціального дозволу. При цьому на кожен вид діяльності щодо користування надрами в межах окремої ділянки надається окремий спеціальний дозвіл, а у разі зміни надкористувача видається новий спеціальний дозвіл. Такі дозволи надаються на підставі ст.16 КУпН у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Факт отримання спеціального дозволу означає виникнення у суб'єкта права надкористування у випадках, коли має здійснюватись такий вид надкористування, як геологічне вивчення надр, в тому числі дослідно-промислові розробки корисних копалин загальнодержавного значення (ст.20 КУпН), для видобування прісних підземних вод і розробки родовищ торфу (ст.21 КУпН). В інших випадках для виникнення у суб'єкта права надкористування одного факту отримання спеціального дозволу недостатньо, а ще необхідно засвідчення права на користування надрами актом про надання гірничого відводу (ст.19 КУпН та Положення

про надання гірничих відводів). Право спеціального надрокористування є самостійним, і тому будь-які дії щодо інших природних багатств не можуть призвести до виникнення права спеціального користування надрами (ст. 19 КУпН).

З огляду на це окрему роль відіграє акт отримання земельної ділянки для потреб, пов'язаних з користуванням надрами, з точки зору моменту виникнення права надрокористування. Право надрокористування виникає окрім земельного відводу і незалежно від нього. Але виникнувши, право спеціального користування надрами не може здійснюватися без відводу земельної ділянки. У випадках, якщо землекористувачеві необхідно отримати гірничий відвід на промислово розробку родовищ корисних копалин під своєю земельною ділянкою або необхідно отримати в користування ділянки надр на додаток до тих родовищ, що вже розробляються, то після отримання гірничого відводу дозволу на отримання земельної ділянки для розробки надр не потрібно.

Для виникнення права надрокористування з метою геологічного вивчення, в тому числі для дослідно-промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення, не потрібно отримання гірничого відводу, а достатньо одержання спеціального дозволу на геологічне вивчення надр. Для реалізації права надрокористування з метою геологічного вивчення необхідна земельна ділянка. Тобто в цих випадках земельний відвід виступає як підстава для реалізації права користування надрами.

Право надрокористування з метою промислового видобування корисних копалин, геологічного вивчення є самостійними правовими інститутами, але для своєї реалізації потребує виділення суб'єкта надрокористування відповідної земельної ділянки. В таких випадках без одночасного використання визначеної ділянки земної поверхні неможливо використовувати надра. Тому при виникненні права користування надрами земельний відвід займає особливе місце. Важливість даної стадії полягає в тому, що в більшості випадків відводу земельної ділянки передуює вилучення його у попереднього землекористувача, якому завдають матеріальної шкоди. Цим і пояснюється той факт, що не лише КУпН у ст.18 визначає порядок надання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами, а й земельне законодавство містить особливі норми, які регулюють порядок надання земельних ділянок саме надрокористувачам. Так, ст.21 ЗК України⁵ визначає, за яких умов надаються земельні ділянки для видобування корисних копалин відкритим способом і торфу та проведення інших робіт, пов'язаних із порушенням ґрунтового покриву, а також умови надання земельних ділянок під забудову на площах залягання корисних копалин.

Отримання гірничого відводу не означає автоматичного отримання земельної ділянки. Гірничий відвід – це необхідна умова для клопотання про надання земельної ділянки. З метою забезпечення інтересів землекористувачів органи державного земельного управління в необхідних випадках мають право відмовити в наданні земельного відводу.

При роздільності права на надра від права на поверхню землі вилучення (викуп) земельних ділянок для потреб надрокористування можливо лише за згодою власників землі і землекористувачів на підставі рішення органів місцевого самоврядування, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України відповідно до їх повноважень (ст.151 ЗК України). Погодження матеріалів вилучення (викупу) земельних ділянок особливо цінних земель, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, проводиться Верховною Радою України (п.3 ст.150 ЗК України).

З прийняттям рішення про відвід земель виникають правовідносини землекористування. Однак для реалізації цих правовідносин необхідно, щоб земельна ділянка була відведена землевпорядними організаціями в натурі, й приступати до використання земельної ділянки до встановлення меж цієї ділянки в натурі (на місцевості) і одержання документа, що посвідчує право на неї, та державної реєстрації забороняється (п.2 ст.125 ЗК України). Тобто реалізація права спеціального надкористування може здійснюватись лише за умови виникнення правовідносин землекористування з приводу отримання земельної ділянки для потреб надкористування.

Окремо (ст.97 ЗК України) вирішується питання про надання земельної ділянки для геологорозвідувальних робіт. Так, суб'єкти, що здійснюють геолого-знімальні, пошукові, геодезичні та інші розвідувальні роботи, можуть проводити ці роботи на всіх землях, незалежно від їх цільового призначення, на підставі угоди з власником землі або за погодженням із землекористувачем (п.1 ст.97 ЗК України).

Виникає питання: чи потрібно знову відновлювати право на користування земельною ділянкою, наданою для потреб надкористування, якщо право на користування надровою ділянкою перейшло до іншого суб'єкта надкористування? Ані земельне законодавство, ані законодавство про надра не містять норм щодо цього питання.

Для виключення такого стану, коли при зміні суб'єктів надкористування земельні відводи переоформлюються формально, майже автоматично, і відповідальність за порушений стан землі під час надкористування стає неконкретизованою, а тому недійвовою, необхідно посилити правову базу для контролю за раціональним використанням та відновленням (рекультивуацією) земель у вказаних випадках. З цією метою доцільно доповнити ст.18 «Надання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами» такими положеннями:

1) обов'язково у разі зміни користувача надр або реорганізації підприємства переоформляти земельний відвід на загальних підставах;

2) у разі зміни користувача надр або реорганізації підприємства переоформлення земельного відводу проводити лише після визначення нових розмірів земельних ділянок з урахуванням того, що при розробці надр частина ділянок поверхні стає непридатною для надкористування;

3) умовою переоформлення земельного відводу визначити виконання попереднім надкористувачем рекультивуації звільнених земельних ділянок;

4) наявність акту передачі відновлених земельних ділянок власникові.

Таким чином, моментом виникнення права надкористування у разі зміни користувача надр або реорганізації підприємства стає переоформлення земельного відводу на вказаних умовах, які, хоч і ускладнюють процес виникнення права користування надрами, але значною мірою посилюють природоохоронну спрямованість законодавства про надра.

Отже, будь-які дії щодо інших природних ресурсів не можуть призвести до виникнення права спеціального користування надрами, оскільки право спеціального надкористування є самостійним. Однак для визначення моменту виникнення права надкористування слід враховувати окремий юридичний факт реєстрації акту отримання земельного відводу для потреб, пов'язаних з користуванням надрами: реалізація права спеціального надкористування може здійснюватись лише за умови виникнення правовідносин землекористування з приводу отримання земельної ділянки для потреб надкористування.

Зважаючи на те, що відносини надрокористування в Україні розвиваються високими темпами, а пріоритетним елементом механізму законодавчого регулювання цих відносин є ліцензування діяльності, пов'язаної з користуванням надрами, необхідно внести зміни до КУпН. Зокрема, доповнити ст.18 «Надання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами» КУпН положеннями, які б посилювали правову базу для контролю за раціональним використанням та відновленням (рекультивацією) земель у випадках зміни суб'єктів надрокористування.

Крім того, доцільно при отриманні надрокористувачем спеціального дозволу в угоді про умови надрокористування передбачити конкретні зобов'язання сторін (державного органу і суб'єкта надрокористування) стосовно отримання або переоформлення права землекористування, відшкодування збитків землевласникам та зобов'язання рекультивації порушених надрокористуванням земельних ділянок.

1. Шем'яков О.П. До питання про зміст права користування надрами // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ (спец. випуск). – Луганськ, 2001. – С. 234.
 2. Кодекс України про надра: Закон України від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР // ВВР України. – 1994. – № 36. – Ст. 340. (Зі змін. та допов.).
 3. Порядок надання у 2008 році спеціальних дозволів на користування надрами: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2008 р. № 273 // Урядовий кур'єр. – 2008. – 11 квітня.
 4. Положення про надання гірничих відводів: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995р. № 59 (із змінами на 08 листопада 2006 р. № 1570) // Офіційний вісник України. – 2006. – № 45. – Ст. 3014 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 4. – Ст. 93. (Зі змін. і допов.).
 5. Земельний Кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // ВВР України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27. (Зі змін. та допов.).

С. І. ХОМ'ЯЧЕНКО

РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Формирование в Украине правового регулирования отношений оборота земель, адекватного экономической и экологической ситуации, обеспечивающего оптимальное сочетание публичных и частных интересов, продолжается. В статье рассматриваются вопросы оборота земельных участков в Украине на современном этапе.

Formations the legal regulation of land turnover, adequates economic and environmental conditions, ensuring the optimum mix of public and private interests continues in Ukraine. In the article deals quations about turnover of land in Ukraine today.

Правовим аспектам обігу земельних ділянок науковці приділяли значну увагу. Зокрема, слід виділити праці В.К. Гуревського, В.І. Семчика, О.О. Погрібного, Н.І. Титової, П.Ф. Кулинича, В.В. Носіка, І.І. Каракаша, В.В. Федоровича,

© ХОМ'ЯЧЕНКО Світлана Іванівна – кандидат юридичних наук, доцент Юридичного інституту «ПМКП» Національного авіаційного університету